

ASPEKTY BRITSKO-NĚMECKÉHO JEDNÁNÍ O ALIANCI Z ROKU 1901

Aleš Kotva

1 Úvod

Ke konci 19. století začala Velká Británie na mezinárodní scéně čelit politické krizi spočívající v hrozbě politické izolace. Ta byla zapříčiněna dvěma hlavními faktory. Prvním byla politika tzv. skvělé izolace, která spočívala ve snaze o zachování poměru sil na kontinentě, což lze chápat za hlavní prostředek k pokojnému budování britského impéria. Druhým faktorem souvisejícím s politikou tzv. skvělé izolace je fakt, že politická situace po celém světě se ke konci 19. století začala měnit tempem tak dynamickým, že Velká Británie již déle nemohla zůstat osamocena. Konflikty v neevropských oblastech, komplikující se charakter mezinárodní politiky a rostoucí síla a ambice některých evropských států přivedly britské impérium do situace, kdy již nebylo schopno déle přihlížet světovému dění a vznikla potřeba do něj zasáhnout.

Velká Británie nakonec ukončila svou politiku tzv. skvělé izolace počátkem roku 1902 uzavřením spojenecké smlouvy s Japonskem. Šlo o velmi překvapivý zvrat ve vývoji mezinárodních vztahů, přesto Japonsko nebylo prvním kandidátem na spojence. Britské impérium, v té době bezesporu největší imperiální a námořní velmoc, kalkulovalo i s jinými kandidáty, přičemž jedním z nich bylo i Německé císařství, se kterým se Velká Británie paradoxně v roce 1914 střetla na válečném poli. Cílem této studie je vysvětlit, jak se Německo dostalo do hledáčku britské politiky, zdali aliance s Brity tolik obdivovanými „Teutony“ byla reálná a jaké faktory nakonec zapříčinily selhání diplomatických jednání.

Tento text vznikl v rámci Studentského grantového systému Vybrané problémy z dějin lodní dopravy na počátku 20. století (SGS-2020-023), řešeného na Katedře historických věd FF ZČU v Plzni. Vzhledem k tematickému zaměření si tak studie klade za cíl také zmapovat situaci ohledně soupeření v námořním zbrojení mezi britskou a německou stranou, které může být považováno za jednu z příčin první světové války.

2 Okolnosti ukončení politiky tzv. skvělé izolace

Po ukončení napoleonských válek v roce 1815 začala Velká Británie praktikovat politiku tzv. skvělé izolace, která spočívala v nezasahování do evropského politického života a snaze, aby byl na kontinentě zachován poměr sil.¹ Na konci 19. století se tato politika začala jevit jako dlouhodobě neudržitelná a pokud nechtěla být Velká Británie v dynamicky se měnící konstelaci politických sil osamocena, musela začít hledat spojence.

Velká Británie byla na přelomu 19. a 20. století zaměstnána na mnoha místech najednou. Své primární zájmy měla v Africe, Indii a na Dálném východě, kde se v již zmiňovaném časovém horizontu vyskytlo mnoho problémů, kterým Londýn v zájmu impéria musel věnovat svou pozornost. V Africe britská koruna čelila dvěma zásadním krizím, které v kontextu mezinárodní politiky přispěly ke zrychlení tempa ukončení „skvělé izolace“. První vážnou událostí byla Fašodská krize v roce 1898, druhou pak počátek druhé búrské války o rok později.² Fašodská krize skončila mírovou cestou, avšak protibritský postoj francouzského ministra zahraničí, Théophile Delcassého, působil v Británii značné obavy.³

Druhá búrská válka zase vedla k razantnímu ochlazení britsko-německých vztahů, neboť Německo samotné mělo v Transvaalu své hospodářské zájmy, které nehodlalo ohrozit. Největší pobouření na mezinárodní scéně vyvolal až telegram německého císaře, Viléma II., kterým gratuloval transvaalskému prezidentovi Paulovi Krügerovi k tomu, že dokázal vzdorovat britskému tlaku. Reakce se dostavila v podobě vzednutí se protiněmeckého citění ze strany britského veřejného mínění. A přestože britský premiér, Robert Cecil, třetí markýz Salisbury, i navzdory této mezinárodní krizi stále považoval „skvělou izolaci“ za nejlepší prostředek zahraniční politiky, veřejné mínění již jeho názor nesdílelo. Přijalo stanovisko, že „skvělá izolace“ je anachronismem, a začalo vyjadřovat frankofilní názory, poněvadž právě normalizace vztahů s Francií byla chápána jako východisko z mezinárodní krize. Tyto názory se rychle přesunuly i na novinářský sektor, který začal volat po odstranění britsko-francouzských koloniálních sporů, a některé tiskoviny razily názor,

¹ HOWARD, Christopher: *Splendid Isolation*. History, 159, 1962, č. 47, s. 36.

² MACMILLAN, Margaret: *The War that Ended Peace. How Europe Abandoned Peace for the First World War*. London 2014, s. 131.

³ CHARMLEY, John: *Splendid Isolation. Britain and the Balance of Power, 1874–1914*. London 1999, s. 267–268.

že je třeba najít nějakou společnou řeč i s Petrohradem.⁴ I samotná královna Viktorie označila politiku skvělé izolace za nebezpečnou a k situaci v Evropě se vyjádřil i předseda dolní komory a mimo jiné premiérův synovec, Arthur Balfour, který varoval, že „Británie je izolována a musí se s tím něco udělat.“⁵

To, že „se s tím něco musí udělat“, zdůraznilo i Boxerské povstání namířené proti rostoucímu vlivu cizinců vypuknuvší v roce 1899 v Číně.⁶ Povstání mělo silně xenofobní nádech, díky čemuž je podporovala i domácí vláda, která v něm spatřila příležitost k oslabení zahraničního vlivu v zemi. V červnu roku 1900 byli „boxeři“ vpuštěni do Peking, následovalo obležení diplomatické čtvrti. Situace si vyžádala nutnost mezinárodní intervence, kterou Británie nemohla odbyt svou tradiční neutralitou. Otázka intervence pro ni však byla za situace, kdy její zájmy byly vázány i v jižní Africe, poměrně komplikovanou záležitostí.⁷ Bylo nad britské síly vzdorovat Francii v Africe a současně hájit své zájmy ve střední Asii a na Dálném východě.

Klíč k rozřešení situace se nabízel téměř sám, stačilo využít dobové atmosféry, která vytvořila prostředí, za kterého šlo oslabit francouzsko-ruskou alianci a nalézt ve světě nového spojence. Co se Francie týče, začal Westminster brát ohledy na veřejné mínění a praktikovat politiku sblížování. Mnohem větší problém nastal v případě Ruska, u kterého se britská koruna také snažila o diplomatický dialog, ale narážela na nedůvěryhodné ruské diplomaty, kteří byli svými britskými protějšky obviňováni z falešného jednání.⁸ Vrcholem Salisburyho pokusů o normalizaci vztahů s Ruskem byla dohoda Scott-Muravjev z roku 1899, kterou Británie uznala zájmy Petrohradu na sever od Velké čínské zdi, Rusko souhlasilo, že nebude usilovat o zisk železničních koncesí v povodí řeky Jang-c’-ťiang, a oba státy se zavázaly k respektování čínské suverenity.⁹

Ale i toto ujednání naráželo na ruskou rozpínavost. Již v roce 1900 měl Petrohrad plány na výstavbu železniční tratě z Orenburgu do Taškentu, čímž mohl posílit vliv v Turkeštanu, a svou pozici posiloval i v Afghánistánu. Carská politika vyřešila i patovou situaci britsko-ruského soupeření v Persii, a to, když

⁴ KŘIVSKÝ, Petr – SKŘIVAN, Aleš: *Století odchází. Světla a stíny „belle époque“*. 2. vyd. Praha 2004, s. 251–253.

⁵ CHARMLEY, J.: *c. d.*, s. 240.

⁶ ELLIOTT, Charles Burke: *The Shantung Question*. *The American Journal of International Law*, 13, 1919, č. 4, s. 687–688.

⁷ KEAY, John: *China. A History*. London 2008, s. 394–395.

⁸ CLARK, Christopher: *Náměsíčníci. Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*. Praha 2019, s. 159.

⁹ Salisbury Bax-Ironsideovi, 30. 4. 1899, GOOCH, George Peabody – TEMPERLEY, Harold (ed.): *British Documents on the Origins of the War* (dále jen BD). 1. sv. *The End of British Isolation*. London 1927, s. 40–41.

zemi poskytla půjčku na stabilizaci domácí situace. Podmínkou však bylo, že Persie nesmí po dobu následujících deseti let přijmout půjčku od jiného státu.¹⁰ Do povědomí britské politiky se dostala i informace, že Rusko se chystalo na obsazení města Bandar Abbás a přilehlých ostrovů.¹¹

Právě zvyšující se ruské ambice Británie vnímala jako mnohem naléhavější hrozbu než spor o Fašodu. Začala se tak více sblížovat s Japonskem, které podobně jako Británie proti ruským ambicím vystupovalo a dělalo vše v rámci svých možností, aby Rusko oslabilo.¹² Pro dohodu s Japonskem se navíc kladně vyjadřovala i britská admirálie.¹³

Vedle Japonska a Francie ale existovala ještě jedna varianta přístupu k ukončení skvělé izolace. Dne 30. listopadu 1899 Joseph Chamberlain, od roku 1895 ministr kolonií Spojeného království, v Leicesteru vystoupil s projevem, ve kterém politiku skvělé izolace odsoudil a vyzval nejen k jejímu ukončení, ale představil svůj vlastní návrh, který měl vytvořit „nový trojspolek mezi teutonskou rasou a dvěma skvělými atlantickými větvemi anglosaského národa, který bude hybnou silou budoucnosti celého světa.“¹⁴ Tím otevřel prostor pro jednání s Německem.

3 Teutonský sen Josepha Chamberlaina

Joseph Chamberlain byl jedním z čelních představitelů germanofilské kliky. Mezi další významné představitele tohoto kurzu patřili Henry Charles, pátý markýz z Lansdowne (od roku 1900 ministr zahraničí), a Spencer Cavendish, osmý vévoda z Devonshiru. Z německé strany měl výrazný vliv na formulaci diskuze o britsko-německé alianci baron Hermann Freiherr von Eckardstein, který dlouhodobě působil jako první tajemník německého velvyslanectví v Londýně.¹⁵ Obecně existovalo mnoho faktorů, které mluvily ve prospěch britsko-německého spojení. Jeden stát dominoval evropskému kontinentu, druhý světovým mořím a jejich zájmy se tak mohly skvěle doplňovat, obzvláště když sdílely společného rivala – Francii. Británie i Německo se navzájem obdi-

¹⁰ MONGER, George: *The End of Isolation. British Foreign Policy 1900–1907*. London 1963, s. 3–7.

¹¹ LANGER, William: *The Diplomacy of Imperialism, 1890–1902*. London 1951, s. 752.

¹² DARWIN, John: *The Empire Project. The Rise and Fall of the British World-System 1830–1970*. New York 2009, s. 83–84.

¹³ PAINE, Sarah: *The Japanese Empire. Grand Strategy from the Meiji Restoration to the Pacific War*. New York 2017, s. 42.

¹⁴ MACMILLAN, M.: *c. d.*, s. 44–45.

¹⁵ KŘIVSKÝ, P. – SKŘIVAN, A.: *c. d.*, s. 294.

vovaly, co se kulturní a vědecké oblasti týkalo, a byly k sobě spjaty i rodinnými vazbami.¹⁶ Královna Viktorie pocházela ze dvou německých dynastií. Po otci z Hanoverské a po matce ze Sasko-Koburské-Saafelské, její manžel Albert Sasko-Kobursko-Gothajský byl zároveň jejím bratrancem a německý císař Vilém II. jejím vnukem.¹⁷

Jednání s Německem začala probíhat za situace, kdy již slábl vliv premiéra Salisburyho. Salisbury začal opouštět politický život již v roce 1899, kdy byl stále více konsternován zhoršujícím se zdravotním stavem své ženy. Ve volbách v září roku 1900 obhájil své premiéřské křeslo, ale tou dobou již byl v otázkách zahraniční politiky stále více slyšet hlas jeho synovce Arthura Balfoura, který Chamberlainově snaze o prolomení skvělé izolace nekladl takový odpor jako jeho strýc.¹⁸ Salisburyho vliv na zahraniční politiku byl umenšen také tím, že tento státník při reorganizaci vlády po volbách přenechal křeslo ministra zahraničí markýzi Lansdownovi, který byl jednání o alianci nakloněn, neboť na něm dle něj stála bezpečnost celého impéria.¹⁹

Je přesto poměrně zajímavé, že úvahy o britsko-německé alianci se začaly objevovat v době, kdy v britsko-německých vztazích existovalo několik jablek sváru. K prvnímu otřesu mezi Londýnem a Berlínem došlo v důsledku již zmínované búrské války, která mezi diplomatické zástupce obou států zasadila tak ostrý klín, až si hrozili i použitím vojenských prostředků.²⁰ Německo se ocitlo v opozici vůči britským zájmům i v souvislosti se Samojskými ostrovy, které se po smrti krále Malietoa Laupepa v roce 1898 ponořily do víru občanské války, do které kvůli ekonomickým zájmům vedle Británie a Německa zasáhly i Spojené státy americké. Spojené státy a Británie podporovaly jednoho kandidáta na trůn, Německo druhého. Nakonec zde došlo ke kompromisu v podobě rozdělení sfér vlivu.²¹

Roli hrál i císař Vilém II., který byl poměrně nestálý ve svých názorech a mnohdy jimi vytvářel prostor pro třecí plochy.²² Jako vhodný příklad může opět posloužit búrská válka. Vilém II. se na jedné straně netajil zklamáním,

¹⁶ MACMILLAN, M.: *c. d.*, s. 51–55.

¹⁷ MCLEAN, Roderick: *Kaiser Wilhelm II and the British Royal Family. Anglo-German Dynastic Relations in Political Context, 1890–1914.* History, 284, 2001, č. 86, s. 479.

¹⁸ CHARMLEY, J.: *c. d.*, s. 253–255.

¹⁹ STEINER, Zara: *Great Britain and The Creation of the Anglo-Japanese Alliance.* The Journal of Modern History, 31, 1959, č. 1, s. 27.

²⁰ HOWARD, Ch.: *c. d.*, s. 37.

²¹ KENNEDY, Paul: *German World Policy and the Alliance Negotiations with England, 1897–1900.* The Journal of Modern History, 45, 1973, č. 4, s. 615–618.

²² MCLEAN, M.: *c. d.*, s. 480.

že německá flotila se nachází ve stavu, za kterého ji není možné nasadit proti britským akcím v jižní Africe, ale na straně druhé zdvojnásobil kontrolu nad tiskem a zakázal vydávat jakékoliv články, které by kritizovaly londýnskou politiku.²³ Britský historik John Charmley situaci poměrně výstižně popsal tak, že zatímco Bismarck v mezinárodní politice hrál šachy, Vilém II. hrál poker, jehož pravidla moc nechápal.²⁴

Jako další faktor působil i závod v námořním zbrojení. Ten na německé straně vycházel z jakéhosi zakomplexovaného vnímání rovnováhy sil ve světové politice. Vilém II. nelibě nesl událost, která nastala v rámci oslav diamantového výročí panování královny Viktorie v roce 1897 a to, když se Spojené státy americké, Německo a Japonsko připojily k námořní přehlídce v Solentské úžině. Zatímco Američané a Japonci k přehlídce přispěli moderními válečnými loděmi, Německo se mohlo pochlubit jen starším bitevním plavidlem.²⁵ Císařův pocit méněcennosti nabyl na intenzitě opět v souvislosti s druhou búrskou válkou, kdy Vilém II. vyjadřuje zklamání z nedostatečně vybudované flotily, doslova propadl námořnímu megalomanství. Císařův pesimismus plynoucí z nemožnosti postavit v jižní Africe do opozice vůči britskému královskému námořnictvu paritní prostředky je tak důkazem jednoho z tradičních historických stereotypů, který Německo situuje do role tzv. opožděné říše. Šlo o jeden z nejmladších států koncertu velmocí, který se zkrátka do mezinárodní politiky připojil opožděně, tj. v době, kdy na světové periferii docházela místa, nad kterými doposud nevlála vlajka nějaké imperiální velmoci. Právě námořní zbrojení a vyvažování imperiálních úspěchů ostatních států zabezpečováním německé pozice na kontinentu byly chápány jako vhodný lék pro vyléčení tohoto velmocenského komplexu.²⁶

Již v roce 1897 tak byl do čela Říšského námořního úřadu nominován proponent výstavby silného válečného loďstva, Alfred von Tirpitz, pod kterým došlo o rok později k přijetí prvního námořního zákona o intenzivním zbrojení. Celý námořní zákon byl doplněn nacionalistickou propagandou, která flotilu zobrazovala jako silný politický nástroj, kterým bude možno oponovat explicitně Velké Británii.²⁷ Ta k roku 1894 disponovala 130 křižníky, proti kterým Německo mohlo postavit pouze čtyři křižníky své. Zákonem z dubna 1898 tak Německo nastoupilo cestu zbrojení, jímž mělo být docíleno zlepšení

²³ KENNEDY, P.: *c. d.*, s. 619.

²⁴ CHARMLEY, J.: *c. d.*, s. 250.

²⁵ MACMILLAN, M.: *c. d.*, s. 27–28.

²⁶ CLARK, Ch.: *c. d.*, s. 167–169.

²⁷ KENNEDY, P.: *c. d.*, s. 608.

pozice německého námořnictva na světových mořích.²⁸ V roce 1900 byl přijat zákon další, a to o rozšíření německé flotily na čtyři eskadry po osmi lodích.²⁹

Opět je ale třeba chápat pohled obou stran, protože zatímco Německo zbrojením sledovalo naplnění globálních cílů v rámci nastoupivší Weltpolitik, Británie německé námořnictvo jako hrozbu nechápala.³⁰ Britská koruna byla v tomto směru vysloveně přesvědčena o tom, že ji Německo nemůže nikdy dostihnout, a tak jeho flotila nemůže být brána jako závažná hrozba pro její zájmy. Britské námořní zbrojení bylo primárně namířeno proti francouzsko-ruské alianci, poněvadž spojená flotila Francie a Ruska byla mnohem závažnějším nebezpečím. Ačkoliv lze zpětně námořní rivalitu mezi Německem a Británií chápat jako jednu z příčin první světové války, tak v roce 1898 šlo stále o zanedbatelný prvek, který stěžil dosahoval nervozity, jež mezi zeměmi vznikla v důsledku britské činnosti v Transvaalu.³¹

První podnět k britsko-německému jednání přišel v roce 1898, když Joseph Chamberlain v souvislosti se situací na Dálném východě vystoupil se svým slavným projevem, ve kterém se nechal slyšet, že „kdo večerí s ďáblem, potřebuje dlouhou lžici.“³² Jeho slova byla kritikou skvělé izolace, varovala před její neúčinností a odsuzovala návrhy britsko-ruského urovnání.³³ Dle Chamberlaina se východiskem z krize vyplynuvší z politické izolace měla stát myšlenka teutonské aliance. Jeho iniciativa ale narazila na odpor německého ministra zahraničí Bernharda von Bülowa, který sice choval určité sympatie k Londýnu, ale na druhé straně zastával názor, že by Berlín neměl vstupovat do britsko-ruského antagonismu a být spíše „jazýčkem rovnováhy, ne kyvadlem kmitajícím se sem a tam.“³⁴ Pokud Bülow uvažoval o spojenectví s Velkou Británií, tak pak pouze v tom smyslu, že ji chtěl více vázat na kontinentě, nezamýšlel ji však podporovat proti ruským ambicím na Dálném východě.

Přímý důkaz této politiky může být viděn v dalším britsko-německém jednání, které začalo na podzim roku 1900 v souvislosti s dramatickým vývo-

²⁸ Výňatek z prvního zákona o válečném loďstvu z 10. 4. 1898, SKŘIVAN, Aleš – JANČÍK, Drahomír (ed.): *Zahraniční politika Německa před první světovou válkou. Vybrané dokumenty*. Praha 1985, s. 17.

²⁹ Výňatek ze zákona o válečném loďstvu z 14. 6. 1900, SKŘIVAN, A. – JANČÍK, D.: *c. d.*, s. 18.

³⁰ LOBELL, Steven: *Britain's Paradox. Cooperation or Punishment Prior to World War I*. *Review of International Studies*, 27, 2001, č. 2, s. 174.

³¹ CLARK, Ch.: *c. d.*, s. 170–171.

³² NISH, Ian: *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Islands Empires 1894–1907*. 2. vyd. London 2013, s. 65–66.

³³ HOWARD, Ch.: *c. d.*, s. 40.

³⁴ KENNEDY, P.: *c. d.*, s. 613.

jem Boxerského povstání. Do čela mezinárodní intervence, jež měla rebelii potlačit, byl postaven německý polní maršál Alfred von Waldersee. V srpnu 1900 jej však předstihl ruský generál Liněvič, kterému se podařilo prolomit obléhání diplomatické čtvrti a povstalce zahnat na ústup. V císaři Vilémovi II. následkem Liněvičova postupu narostl odpor k ruské politice. Tuto realitu si uvědomoval i Petrohrad, a tak k potlačení aktivit svých konkurentů podnikl dva kroky. Za prvé ještě v srpnu ostatní velmoci vyzval ke stažení svých sil z Pekingů a za druhé ve stejnou dobu začal vyvíjet tlak na čínský císařský dvůr a činit si větší nároky na oblast Mandžuska.³⁵

Británie a Německo na ruskou aktivitu reagovaly 16. října 1900 podpisem dohody o Jang-c', kterou se vzdaly uplatňování dalších nároků na územní zisky v Číně a současně se zavázaly, že budou vystupovat proti státům, které se těchto ambicí nevzdají. Ač byl pakt okatě namířen proti Rusům, kteří si již otevírali dveře pro rozšíření pravomocí v Mandžusku, reálně o tomto území v dohodě nepadlo jediné slovo.³⁶ Bülow ve svém projevu z 15. března 1901 dokonce hodnotu smlouvy degradoval ve svém projevu, zmiňuje se, že „dohoda nebyla podepsána kvůli Mandžusku. Pro Německo není Mandžusko důležité a osud této provincie je Německu absolutně lhostejný.“³⁷ Absence explicitně vyjádřených bodů, popřípadě oblastí, kterých by se smlouva dotýkala, z ní prakticky činila mrtvou literu. Britský cíl spočívající ve využití Němců proti Rusku narazil na Bülowův „jazýček rovnováhy“ a Lansdowne sám začal pochybovat o možnosti spolupráce s Německem.³⁸

Situaci se pokusil napravit první tajemník německého velvyslanectví v Londýně, baron Hermann von Eckardstein, který mezi politickými kruhy proslul svým chorobným anglofilstvím. Podnět pro zahájení celé řady rozhovorů, jež by mohly vést k vytvoření britsko-německé aliance, Eckardstein obdržel v lednu roku 1901, když na soukromém jednání v Chatsworthu od Josepha Chamberlaina obdržel informaci, že éra skvělé izolace je u konce.³⁹ Na jaře 1901 začal téměř svévolně jednat s markýzem Lansdownem, leč Eckardsteinovo vystupování bylo značně zmatené a rozcházel se s politickými schémata německého Zahraničního úřadu. Zatímco Berlín plánoval Británii připoutat k Trojspolku, Eckardstein nabízel separátně Lansdownovi

³⁵ KŘIVSKÝ, P. – SKŘIVAN, A.: *c. d.*, s. 289–290.

³⁶ Pro celý text dohody o Jang-c' z 16. 10. 1900 viz GOOCH, George Peabody – TEMPERLEY, Harold (ed.): *British Documents on the Origins of the War* (dále jen BD). 2. sv. *The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente*. London 1927, s. 15–16.

³⁷ Výňatek z Bülowova projevu v Reichstagu, 15. 3. 1901, BD, 1. sv., s. 26.

³⁸ Lansdowne Lascellesovi, 18. 3. 1901, BD, 2. sv., s. 60.

³⁹ MONGER, George: *The End of Isolation. British Foreign Policy, 1865–1919*. London 1963, s. 22.

a japonskému vyslanci v Londýně, hraběti Hajašimu, spojení mezi Němcem, Japonskem a Británií, což byl pakt, na který Berlín přistoupit nemohl a o kterém nebyl z Eckardsteinovy strany ani řádně informován. Dozvěděl se o něm až díky svému vyslanci v Tokiu.⁴⁰ Eckardstein také v březnu roku 1901 Lansdownovi nabízel defenzivní alianci, která by byla namířena proti francouzsko-ruskému spojení a zavazovala by své signatáře k vzájemné obraně, kdyby došlo k napadení ze strany Francie i Ruska najednou. Eckardstein Lansdowna ujistil, že se jedná pouze o soukromý návrh, který zatím nebyl s Berlínem diskutován, a Lansdowne mu na druhé straně poskytl záruku o dalším jednání.⁴¹ Poněvadž Eckardstein následně Berlín informoval o tom, že Londýn s jeho návrhy na spojení souhlasí, byl nakonec i sám Lansdowne nucen zjistit, zdali Berlín vůbec ví o aktivitě svého diplomata.⁴² Ukázalo se, že opak je pravdou. Britský velvyslanec v Berlíně, sir Frank Cavendish Lascelles, považoval Eckardsteinovo jednání za čirou drzost a potvrdil Lansdownovu domněnku, že první tajemník německého velvyslanectví nejedná v souladu s berlínskými autoritami.⁴³ K dalšímu jednání, jež se odehrálo v dubnu, tak ministr zahraničí již přistupoval s notnou mírou opatrnosti. Eckardstein Lansdowna ujišťoval, že veškeré jeho návrhy jsou čistě soukromé a není v nich žádný závazek. Co se jeho předešlého jednání týče, informoval Eckardstein Lansdowna, že šlo o nedorozumění, a „zamumlal, že co se stalo, to se stalo, ale lidé z císařova úzkého kruhu o tom věděli. Zmínil Holsteina.“⁴⁴ Německý diplomat na jednání Lansdownovi představil další návrhy, podle kterých by jejich země mohly dojít k porozumění. Defenzivní aliance by se dle Eckardsteina vztahovala jen na evropský kontinent a jejím účelem by bylo vytvoření politického tělesa oponujícího francouzsko-ruským zájmům. Pod prizmatem pochybností o baronově důvěryhodnosti ale Lansdowne Eckardsteinovi nedal žádné záruky dalšího jednání. Poukázal na to, že dokud se premiér Salisbury nevrátí z dovolenkové rekonvalescence, tak budou další diskuze pozdrženy.⁴⁵

Eckardstein byl předvolán zpět do Berlína, kde měl vysvětlit své jednání, ale svůj zmatený přístup nedokázal obhájit. Mezi oběma zeměmi došlo v důsledku jeho činnosti k patrnému nedorozumění, které na pravou míru uvedl německý velvyslanec hrabě Hatzfeldt.⁴⁶ Ten již přišel s jasným návrhem – bud

⁴⁰ NISH, I.: *c. d.*, s. 125.

⁴¹ Lansdowne Lascellesovi, 18. 3. 1901, BD, 2. sv., s. 61.

⁴² KŘIVSKÝ, P. – SKŘIVAN, A.: *c. d.*, s. 297–299.

⁴³ Lascelles Lansdownovi, 23. 3. 1901, BD, 2. sv., s. 61.

⁴⁴ Lansdowne Lascellesovi, 13. 4. 1901, BD, 2. sv., s. 63.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ KŘIVSKÝ, P. – SKŘIVAN, A.: *c. d.*, s. 299–300.

se Británie napojí na politickou linii Trojspolku, anebo k dohodě dojít nemůže. Hatzfeldt měl pochopení pro britské zájmy, ale na druhé straně Londýn musel chápat, že Německo nemůže kvůli Británii „poškodit svou zahraniční politiku tím, že hodí Rakousko přes palubu.“⁴⁷ Hatzfeldtova nabídka přišla v dubnu roku 1901 za situace, kdy proti alianci s Německem již mluvila jasná fakta. Pozice Británie byla podkopána búrskou válkou, armáda byla zaměstnána na více místech najednou a část britského impéria byla odkryta či nedostatečně bráněna. Salisbury sám se obával, že koruna začne ztrácet svůj vliv nad Středozemním mořem a bude ohrožena i její pozice v Asii. Najednou existovalo více front, kterým britská admirálita musela věnovat svou pozornost. Co se Afriky týče, zde se situace dokázala obejít bez nutnosti aliance s jinou mocností, ale zachování dominantního postavení Velké Británie v Asii a ve Středozemním moři již vyžadovalo spojení se silnou flotilou, která by dokázala pokrýt místa britského vlivu v případě nouze. To si Německo v roce 1901 stále nedokázalo dovolit a ostatně vzhledem ke svým vlastním diplomatickým principům ani nemohlo. Hlavním oponentem britského impéria nadále zůstávalo Rusko a Berlín odmítal přijmout alianci, v jejímž důsledku by musel oponovat ambicím Petrohradu.⁴⁸ Alianční vazba na Trojspolek s sebou také nesla nebezpečí, že by Británie mohla být vtažena do války, která by se netýkala jejích zájmů. Lansdowne také nedůvěřoval německé zahraniční politice a obával se, že je vysoká pravděpodobnost, že by onen potenciaální konflikt byl vyvolán právě ze strany Berlína, jehož politika se nacházela mimo britskou kontrolu.⁴⁹ V neposlední řadě k rozchodu zemí přispěla i změna na britském trůně, kdy po skonu královny Viktorie v lednu roku 1901 na trůn nastoupil Edward VII., který ke svému synovci Vilémovi II. nevyjadřoval příliš velkou náklonost. Antipatie byly oboustranné, neboť samotný německý císař svého strýce osobně považoval za největšího protiněmeckého intrikáře na Britských ostrovech.⁵⁰

4 Námořní aspekty britsko-německého jednání

Velká Británie nakonec našla spojence v Japonsku, se kterým uzavřela řádnou spojeneckou smlouvu 31. ledna 1902. Hlavním důvodem bylo, že Japonsko a Velká Británie byly schopny si vymezit sféry vlivu a dojít ke kom-

⁴⁷ Memorandum markýze Lansdowna, 24. 5. 1901, BD, 2. sv., s. 64.

⁴⁸ GOODLAD, Graham: *British Foreign Policy and Imperial Policy, 1865–1919*. London 2002, s. 58.

⁴⁹ Memorandum markýze Lansdowna, 24. 5. 1901, BD, 2. sv., s. 64.

⁵⁰ MCLEAN, R.: *c. d.*, s. 482–484.

promisu, který umožňoval Británii zachovat neutralitu v případě, že by došlo k vypuknutí rusko-japonské války.

Otázkou však zůstává, proč si Británie za spojence nakonec zvolila Japonsko, když již od prosince 1900 představitelé britské admirality počítali s tím, že do roku 1906 bude Německo velmocí s jednou z nejsilnějších flotil. V přesném pořadí měla být stále dominantní velmocí Velká Británie, v závěsu za ní Francie a na třetím místě mělo být Rusko nahrazeno právě Německem.⁵¹ Přitom v roce 1901, kdy probíhala jednání s Německem, byla hrozba německého námořnictva zdůrazňována některými představiteli britské admirality. Například William Palmer, druhý hrabě Selborne a první lord admirality, varoval před tím, že spojení ruských, francouzských a německých námořních sil by mohlo mít pro britskou flotilu fatální důsledky. Selborne vyzdvihoval skutečnost, že je pro Německo potřebné držet s Británií dobré vztahy, protože jakmile by se spojené rusko-francouzské flotile podařilo vyřadit Británii, coby největší námořní velmoc, stálo by Německo osamoceno.⁵² Podle memoranda sira Reginalda Custance, představitele královské námořní rozvědky, ze září roku 1901 se odhadovalo, že do roku 1907 budou Francie a Rusko dohromady disponovat 61 bitevními loděmi, Velká Británie 56 a Německo 26. Byť by se tak spojenectví s Německem mohlo za této situace jevit jako možná a logická varianta, právě v září roku 1901 začala britská admirality brát Německo jako hrozbu. Z ruské flotily bylo celých 18 lodí umístěno v Pacifickém oceánu, francouzská přítomnost ve Středomoří byla vyvažována britskou flotilou, ale Německo jako jediné soustředilo své námořní síly do oblasti Severního moře. Samotný sir Reginald zakončil své memorandum slovy, že „brzy bude pro naši zemi mnohem závažnější hrozbou Německo než Rusko.“⁵³

Samotné otázky týkající se rozložení sil ani nebyly probírány. V době, kdy baron Hatzfeldt navrhl Velké Británii napojení na Trojspolek,⁵⁴ britská admirality zastávala stanovisko, že případná defenzivní aliance by neměla blíže definovat smluvní závazky týkající se námořní síly, ale tyto smlouvy by měly být řešeny individuálně.⁵⁵ V listopadu roku 1901, kdy Velká Británie stála na prahu klíčových jednání s Japonskem, uznala britská admirality sílu Německa a zdů-

⁵¹ Memorandum sira Reginalda Custance, 19. 12. 1900, SELIGMANN, Matthew – NÄGLER, Frank – EPKENHANS, Michael (ed.): *The Naval Route to the Abyss. Anglo-German Naval Race 1895–1914*. London 2015, s. 115.

⁵² Poznámka lorda Selborna, 27. 9. 1901, tamtéž, s. 117.

⁵³ Memorandum sira Reginalda Custance, 24. 9. 1901, tamtéž, s. 117–118.

⁵⁴ Memorandum markýze Lansdowna, 24. 5. 1901, BD, 2. sv., s. 64.

⁵⁵ Memorandum sira Thomase Henryho Sandersona, prvního barona Sandersona, stálého podtajemníka ministerstva zahraničních věcí, 27. 5. 1901, BD, 2. sv., s. 66.

raznila skutečnost, že spojené německé a britské síly by dokázaly vyvážit tlak ze strany Francie a Ruska. Politické nevýhody plynoucí z potenciální aliance ale nakonec převážily nad strategickými benefity. Německo stálo v Evropě téměř osamoceno, a pokud by se mu nepodařilo zlepšit vztahy s Francií a Ruskem, byla by jeho pozice ohrožena. Pak by dříve či později byla Velká Británie zatažena do konfliktu, který by se jí netýkal. Francis Bertie, představitel asijského oddělení britského ministerstva zahraničí, dokonce před německou politikou silně varoval. Jaké pak měla mít Velká Británie záruky od státu, který se netajil tím, že aspiruje na pozici námořní velmoci? Bertie varoval hlavně před tím, že Německo potřebuje pro svou rostoucí flotilu uhelné stanice, nejlépe opevněné, přičemž Londýn dle Bertieho neměl záruky, že Berlín nepoužije síly k jejich nabytí.⁵⁶ V prosinci téhož roku stanovisko admirality potvrdil i Lansdowne. Ve svém memorandu tvrdil, že spojenectví s Německem by bylo výhodné i vzhledem k obraně komerčních zájmů, protože obě země usilovaly o udržení statu quo ve Středomoří, Černomoří, Egejském a Jaderském moři, ale samotný Lansdowne byl přesvědčen, že Německo by od smlouvy očekávalo víc než jen závazek k udržení statu quo. Britské zájmy by tak mohly být ohroženy a ani potencionální síla spojené britské a německé flotily nedokázala vyvážit negativa, která by ze spojenectví s Německem vyplynula.⁵⁷

5 Závěr

Při podrobnější analýze britsko-německých vztahů na přelomu 19. a 20. století lze spatřit, že otázka námořního zbrojení neměla na utváření vzájemných vztahů téměř žádný vliv. Britská admirality sice kalkulovala s počty rostoucí německé flotily a přijímala podle těchto specifik určitá stanoviska, ale prakticky německou flotilu v době jednání o britsko-německé alianci jako závažnou hrozbu nechápala.

Hlavním důvodem krachu jednání o britsko-německé alianci byly primárně důvody politické, jež vytvořily propast tak hlubokou, že ji nedokázaly překonat ani vzájemné sympatie obyvatel obou států. Faktorů, které mluvily v neprospěch britsko-německé aliance, bylo více, ale jako hlavní důvod lze bezesporu označit německou snahu o připoutání Velké Británie k Trojspolku, což bylo pro Londýn neakceptovatelné. Skutečnost, že by Velká Británie mohla být zatažena do konfliktu kvůli rakouským či německým zájmům, pro ni byla obrovským rizikem, které v sobě neskrývalo žádnou kompenzující

⁵⁶ Bertieho memorandum, 9. 11. 1901, BD, 2. sv., s. 73–75.

⁵⁷ Lansdownovo memorandum, 12. 12. 1901, BD, 2. sv., s. 79.

výhodu. Británie potřebovala především ubránit své impérium – potřebovala spojence na Dálném východě, uklidnit situaci v Africe a zajistit svou pozici v Indii. V mnoha ohledech se dostávala do sporu hlavně s Ruskem, proti kterému Berlín nehodlal přijmout žádné (byť smluvní) kroky. Ze zpráv představitelů britské admirality lze usoudit, že společenství německé a britské flotily by do prvního desetiletí 20. století dokázalo vyvážit, ne-li přímo překonat početní sílu francouzsko-ruského společenství, ale nerozhodná a místy zmatená politika vilémovského Německa nedokázala dát Velké Británii záruky adekvátní podpory.

Británie tak na přelomu let 1901 a 1902 nastoupila zcela jinou cestu vedoucí ke společenství s Japonskem, které dokázalo Londýnu uvolnit ruce alespoň v oblasti Dálného východu. Samotná dohoda s Japonskem byla nakonec formulována takovým způsobem, že Británie byla schopna v případě japonsko-ruského konfliktu zachovat neutralitu. Tato skutečnost otvírá prostor pro konstatování, že Londýn nebyl zcela připraven opustit svou politiku tzv. skvělé izolace, respektive si chtěl alespoň ponechat záruku, že nebude muset zasáhnout do mocenského sporu. V tomto případě je pak britská neochota v otázce napojení se na Trojspolek racionální a pochopitelná. Lze se také domnívat, že právě ztroskotání britsko-německého jednání z roku 1901 bylo prvním krokem k růstu intenzivnějšího námořního soupeření mezi Berlínem a Londýnem, který nakonec vyústil v závod, o jehož konečném výsledku rozhodla až první světová válka.

RESUMÉ

ASPEKTY BRITSKO-NĚMECKÉHO JEDNÁNÍ O ALIANCI Z ROKU 1901

Cílem studie je shrnout několik faktorů, které výrazným způsobem ovlivnily průběh britsko-německého jednání o alianci, a současně vysvětlit předpoklady samotného vzniku tohoto jednání. V rámci stanovených cílů studie mapuje situaci britského impéria na přelomu 19. a 20. století, akcentující imperiální problémy, kterým Velká Británie musela čelit. Z těchto událostí měly nejpodstatnější vliv druhá búrská válka, vypuknutí Boxerského povstání a Fašodská krize. Británie v důsledku zmíněných událostí dospěla k názoru, že politika skvělé izolace je déle neudržitelná, a začala na mezinárodním kolbišti hledat vhodného spojence. Kalkulovala s několika kandidáty, z nichž jedním bylo Německo. V důsledku odlišných zájmů a představ o směřování mezinárodního vývoje došlo ke krachu jednání. Nekompatibilita názorů byla

nejvíce patrná v přístupu k evropské politice, kdy Německo požadovalo napojení Velké Británie na Trojspolek, což bylo pro Londýn bylo nepřijatelné. Berlín na druhé straně odmítl přijmout kroky k omezení ruského vlivu na Dálném východě. Svým dílem ke krachu jednání přispěl i zmatečný diplomatický postup barona Eckardsteina, prvního tajemníka německého velvyslanectví v Londýně.

Klíčová slova: skvělá izolace, Německo, Velká Británie, přelom 19. a 20. století, mezinárodní politika, koncert velmocí

SUMMARY

ASPECTS OF BRITISH-GERMAN NEGOTIATIONS ABOUT AN ALLIANCE FROM THE YEAR 1901

The aim of the study is to summarise several factors which greatly influenced the course of British-German relations on an alliance and at the same time explain the foundations for the actual emergence of these negotiations. Within the framework of the established goals, it maps out the situation of the British Empire at the turn of the twentieth century, while accenting the Imperial problems which Great Britain had to face. The Second Boer War, the outbreak of the Boxer Rebellion and the Fashoda Incident had an essential influence on these events. As a result of these above-mentioned events, Britain reached the conclusion that the politics of Splendid Isolation were no longer sustainable and began to seek out a suitable ally on the international scene. They considered several candidates, one of which was Germany. The negotiations fell apart due to different interests and views about the direction of internal development. The incompatibility of the views was most apparent in the approach to European politics where Germany wanted the involvement of Great Britain in the Triple Alliance, which was unacceptable for London. On the other side, Berlin refused to accept the steps to limit Russian influence on the Far East. The confusing diplomatic approach of Baron Eckardstein, first secretary of the German embassy in London, also contributed to the breakdown in negotiations.

Keywords: Splendid Isolation, Germany, Great Britain, Turn of the twentieth century, International policy, Concert of powers

Mgr. Aleš Kotva
Smetanova 153
Březová 356 01
Česká republika
e-mail: alespot@seznam.cz